



JAMIYATDA MULOQOTNING O'RNI

Mehrangiz QAHHOROVA

IIV Farg'ona akademik litseyi ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada odamlarning birgalikdagi faoliyatlari ehtiyojlaridan kelib chiqadigan turli faolliklari mobaynida bir-birlari bilan o'zaro munosabatlarga kirishish jarayoni, ya'ni muloqotning kishilik jamiyatida -mehnat, o'qish, o'yin, ijod qilishdagi o'rni haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: axborot almashinuvi, fikr, muloqot, so'z, nutq, vosita, milliy til, sheva

Abstract: This article provides information about the process of entering into mutual relations between people in various activities arising from the needs of their joint activities, that is, the role of communication in human society - work, study, play, creativity.

Keywords: information exchange, thought, communication, word, speech, medium, national language, dialect

Аннотация: В данной статье рассматривается процесс вступления во взаимоотношения друг с другом в ходе различной деятельности, вытекающий из потребностей совместной деятельности людей, то есть в личном обществе общения - работы, учебы, даются сведения о роли игры в творчестве.

Ключевые слова: обмен информацией, мысль, общение, слово, речь, орудие, национальный язык, диалект.

Muloqot odamlar amalga oshiradigan faoliyatlar ichida yetakchi o'rinni egallab, u insondagi eng muhim ehtiyojni – jamiyatda yashash va o'zini shaxs deb hisoblash bilan bog'liq ehtiyojini qondiradi. Shuning uchun ham uning har bir inson uchun ahamiyati kattadir.



Muloqot - odamlarning birgalikdagi faoliyatlari ehtiyojlaridan kelib chiqadigan turli faolliklari mobaynida bir-birlari bilan o'zaro munosabatlarga kirishish jarayonidir. Ya'ni, har bir shaxsning jamiyatda bajaradigan faoliyatlari (mehnat, o'qish, o'yin, ijod qilish va boshqalar) o'zaro munosabat va o'zaro ta'sir shakllarini o'z ichiga oladi. Chunki har qanday ish odamlarning bir-birlari bilan til topishishni, bir-birlariga turli xil ma'lumotlarni uzatishni, fikrlar almashinuvi kabi murakkab hamkorlikni talab qiladi. Shuning uchun ham har bir shaxsning jamiyatda tutgan o'рни, ishlarining muvaffaqiyati, obro'si uning muloqotga kirisha olish qobiliyati bilan bevosita bog'liqdir.

Bir qarashda osongina tuyulgan shaxslararo muloqot aslida juda murakkab jarayon bo'lib, unga odam hayoti mobaynida o'rganib boradi. Muloqotning psixologik jihatdan murakkab ekanligi haqida B.F.Parigin shunday yozadi: "Muloqot shunchalik ko'p qirrali jarayonki, unga bir vaqtning o'zida quyidagilar kiradi:

- a) individlarning o'zaro ta'sir jarayoni;
- b) individlar o'rtasidagi axborot almashinuvi jarayoni;
- c) bir shaxsning boshqa shaxsga munosabati jarayoni;
- d) bir kishining boshqalarga ta'sir ko'rsatish jarayoni;
- e) bir-birlariga hamdardlik bildirish imkoniyati;
- f) shaxslarning bir-birlarini tushunishi jarayoni"¹.

Insoniyat hayotida beqiyos o'rin tutadigan muloqot jarayoni yildan-yilga yangilanib, yosharib bormoqda. Ya'ni nutqda yangi atama va iboralar, so'zlashuvda o'zgacha uslublar paydo bo'lmoqda. Tarixdan bizga ma'lumki, insonlarda fikrlash va u bilan uzviy bog'liq bo'lgan muloqot kishilik jamiyatining dastlabki davrlaridanoq birgalashib mehnat qilish jarayonidagi zaruriyat natijasida vujudga kelgan. Ibtidoiy davrda vujudga kelgan muloqot bugungi kun muloqotidan keskin farq qilishligi tabiiy. Ibtidoiy jamoa vakillari tovushlar, tana harakatlari va ayrim belgilardan muloqot vositasi sifatida foydalanganlar.

¹ ДанилоЖ. Маркович. Социальная экология, –М.: Просвещение, 1991.



Muloqot vositalarining turlichaligiga qaramasdan, muloqotning vazifasi va maqsadi bugungi kun bilan aynan o'xshashdir. Bu davr kishilarining tili rivojlanishdan to'xtamadi, balki kundan-kun sayqallanib bordi. Odamlar atrof-muhit bilan, unda yuz berayotgan tabiiy va notabiiy hodisalar bilan yaqindan tanisha boshladilar. Shunday qilib, tovushlar, tana harakatlari va belgilar o'rnini endi narsalarga qo'yilgan nomlar egallay boshladi, muloqotning yangi shakli vujudga keldi. Nutqda so'z zaxirasi ko'paygan sari endi ulardan eng maqbulini tanlab, undan o'rinli foydalanish muammosi paydo bo'ldi².

Muloqot xulqida kuzatiladigan farqli jihatlarni yana ham kichikroq miqyosda o'rganadigan bo'lsak, tilga tabiiy muhitning ta'sirini aniq ko'rishimiz mumkin.

Professor S.Mo'minov ta'kidlaganidek: "Nafaqat turli millat kishilarining, balki turli hududlarda yashovchi bir millatga mansub kishilarning muloqot xulqi ham o'zaro farqlanib turadi"³. Ya'ni Andijon, Namangan, Farg'ona viloyatlari hamda Toshkent shahri aholisining o'rtasida, ularning shevalari, muloqoti va madaniyatida juda katta farqlar mavjudligi hech kimga sir emas. Ushbu joylardagi kishilarning ko'pchiligini o'zbeklar tashkil etadi. Milliylikni yo'qotmaslik har bir shaxsning burchi ekanini ham unutmasligimiz kerak.

Bir milliy til tarkibida o'zaro farqlanuvchi bunday shevalarning mavjudligi tabiiy muhit ta'siri ostida, ya'ni bir tilda so'zlashuvchi xalqning geografik jihatdan ajralib qolishidan yuzaga keladi. Masalan, milliy tili ingliz tili bo'lgan Angliyada odamlar 40 dan ortiq shevada so'zlashadilar va bu shevalar bir-biridan gap tuzilishi, so'zlar imlosi va talaffuzda o'zaro farqlanadi. Milliy til o'zbek tili hisoblangan mamalakatimiz hududida ham 3 ta katta lahjalarning tarkibiga kiruvchi ko'plab shevalar mavjud⁴. Shevalar nafaqat so'zlarning talaffuziga, balki ma'nolarning ham o'zgarishiga olib kelishi hech gap emas.

² Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Биринчи жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2000. -Б.36.

³ Мўминов С. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари. Монография. – Фарғона: Слассис, 2021. -Б.123

⁴ Мўминов С. Ўша асар. -Б.25



Shunday ekan, inson omilini tabiat va jamiyatdan ajralgan holda tasavvur qilib bo'lmaydi. Inson dunyoga kelar ekan, avvalo, tabiat bilan va, albatta, jamiyat bilan uzviy bog'lanadi. Davrlar o'tgan sari tabiat va jamiyat ta'sirida inson shakllanib, kamol topadi. Ya'ni, inson muhiti bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan ikki qismdan – tabiiy va ijtimoiy muhitdan iboratdir.

Tabiiy muhit ijtimoiy muhitga, ijtimoiy muhit esa insonlarga ta'sir o'tkazadi. Aynan shu o'rinda inson omilining o'zi ham bevosita tabiiy va ijtimoiy muhitni shakllantiradi. Aslida har bir insonning ijtimoiy tajribasi, uning insoniy qiyofasi, fazilatlari, hattoki, nuqsonlari ham muloqot jarayonlarining mahsulidir. Jamiyatdan ajralgan, muloqotda bo'lish imkoniyatidan mahrum bo'lgan odam o'zida individ sifatlarini saqlab qolishi mumkin, lekin u shaxs bo'lolmaydi. Shuning uchun muloqotning shaxs taraqqiyotidagi ahamiyatini tasavvur qilish uchun uning funksiyalarini tahlil qilamiz.

Har qanday muloqotning eng elementar funksiyasi - suhbatdoshlarning o'zaro bir-birini tushunishlarini ta'minlashdir. Bu o'zbeklarda samimiy salom-alik, ochiq yuz bilan kutib olishdan boshlanadi. O'zbek xalqining eng nodir va buyuk xislatlaridan biri ham shuki, uyiga birov kirib kelsa, albatta ochiq yuz bilan kutib oladi, ko'rishadi, so'rashadi, xol-ahvol so'raydi. Shunisi xarakterliki, ta'ziyaga borgan chog'da ham ana shunday samimiyatli qabulni his qilamiz. Uning ikkinchi muhim funksiyasi ijtimoiy tajribaga asos solishdir. Odam bolasi faqat odamlar davrasida ijtimoiylashadi, o'ziga zarur insoniy xususiyatlarni shakllantiradi. Muloqotning yana bir muhim vazifasi - u odamni u yoki bu faoliyatga hozirlaydi, ruhlantiradi. Odamlar guruhidan uzoqlashgan, ular nazaridan qolgan odamning qo'li ishga ham bormaydi, borsa ham jamiyatga emas, balki faqat o'zigagina manfaat keltiradigan ishlarni qilishi mumkin. Masalan, ko'plab tadqiqotlarda izolyatsiya, ya'ni odamni yolg'izlatib qo'yishning uning ruhiyatiga ta'siri o'rganilgan. Ya'ni, uzoq vaqt termokamerada bo'lgan odamda idrok, tafakkur, xotira, hissiy holatlarning buzilishi qayd etilgan. Har qanday yolg'izlik va muloqotning yetishmasligi odamda muvozanatsizlik, hissiyotga beriluvchanlik, hadiksirash, xavotirlanish, o'ziga ishonchsizlik, qayg'u, tashvish hislarini



keltirib chiqaradi. Shunisi qiziqki, yolg'izlikka mahkum bo'lganlar ma'lum vaqt o'tgach, ovoz chiqarib, gapira boshlasharkan. Bu avval biror ko'rgan yoki his qilayotgan narsasi xususidagi gaplar bo'lsa, keyinchalik nimagadir qarab gapiraverish ehtiyoji paydo bo'lar ekan. Shaxsning muloqotga bo'lgan ehtiyojining to'la qondirilishi uning ish faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Shunday qilib, muloqot odamlarning jamiyatda o'zaro hamkorlikdagi faoliyatlarining ichki psixologik mexanizmini tashkil etadi. Qolaversa, hozirgi yangi demokratik munosabatlar sharoitida turli ishlab chiqarish qarorlarini yakka tartibda emas, balki kollegial-birgalikda chiqarish ehtiyoji paydo bo'lganligini hisobga olsak, odamlarning muomala madaniyati va muloqat texnikasi mehnat unumdorligi hamda samaradorlikning muhim omillaridandir. Yana shuni ham aytish kerakki, til lug'at tarkibidagi so'zlarning barchasi insonlarda aynan shu so'zga bo'lgan ehtiyoj sababli vujudga kelgan. Demak, so'zlar majmuasi hisoblanmish til ham tabiiy muhitda shakllanib, ijtimoiy muhit ta'siri ostida rivojlanishda davom etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Данило Ж. Социальная экология, –М.: Просвещение, 1991.
2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Биринчи жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2000.
3. Мўминов С. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари. Монография. – Фарғона: Слассис, 2021.
4. <http://elibrary.ru>